

Onder redactie van Delphine Papin

GEOPOLITIEKE ATLAS VAN RUSLAND

De geschiedenis van Rusland en de oorlog
met Oekraïne in kaarten en infographics

Le Monde

NWA'DAM

- 8 VOORWOORD DOOR HUBERT SMEETS
- 12 INLEIDING DOOR DELPHINE PAPIN

DEEL 1

15 RUSLAND, ERFGENAAM VAN EEN WERELDRIJK

- 18 Van de Republiek Novgorod tot de USSR: een uitdijend imperium
- 20 Het einde van het IJzeren Gordijn en de versnippering van de USSR
- 22 De schokgolven na het uiteenvallen van de USSR
- 26 Fossiele brandstoffen en macht
- 28 De Russische demografie
- 30 Een schisma in de orthodoxe wereld
- 34 Klimaatverandering bedreigt de territoriale macht
- 36 Steeds warmere zomers in Siberië

DEEL 2

38 MOSKOU PROBEERT ZIJN INVLOED UIT TE BREIDEN

- 44 Belarus, scharnierstaat tussen Rusland en Europa
- 48 Centraal-Azië, een strategische zone tussen twee giganten
- 52 Langdurige machtsuitoefening en nauwe banden met Moskou
- 56 Rusland en China
- 58 De Koerilen, struikelblok in de relaties tussen Moskou en Tokio
- 60 Rusland en Afrika
- 62 Oplopende temperaturen en spanningen
- 64 De ruimtewedloop

© 2022 Uitgeverij Nieuw Amsterdam
Oorspronkelijke titel *Atlas géopolitique de la Russie*
© 2022 Delphine Papin en *Le Monde*, Parijs
© 2022 Les Arènes, Parijs
Deze uitgave kwam mede tot stand door bemiddeling van Books and More Agency, Parijs en 2 Seas Literary Agency Inc., Ojai, CA.
Hoofdredactie Jean-Baptiste Bourrat
Vormgeving Éric Pillault en Vincent Lever met medewerking van Xemartin Laborde
Opmaak kaarten en infographics *Le Monde*
Alle rechten voorbehouden
Uit het Frans vertaald door Jan Bos en Henriëtte Gorthuis
Boekverzorging en redactie Nederlandse vertaling Asterisk*, Amsterdam
Omslagontwerp Nico Richter
NUR 680
ISBN 978 90 468 3030 7
www.nieuwamsterdam.nl

68 **DEEL 3**

De confrontatie tussen Rusland en de NAVO

- 76 Rusland-NAVO: 70 jaar confrontaties
- 78 Manschappen en materieel
- 80 De uitbreiding van de NAVO in Oost-Europa
- 82 Het IJsgordijn
- 84 Spanningen op en om de Oostzee
- 86 Nord Stream 2, een aangekondigde mislukking
- 88 De oorlog in Oekraïne en de gascrisis
- 90 De Zwarte Zee en de Russische maritieme ambities in het zuiden
- 94 Kaliningrad, een doorn in het vlees van de NAVO
- 98 Het pro-Russische Transnistrië

100 **DEEL 4**

Poetins oorlogen

- 104 Poetins oorlogscultus
- 110 De stijging van de militaire uitgaven tekent Poetins ambities
- 112 Russisch militair succes in Syrië
- 114 Russische militaire investeringen in de Kaukasus
- 116 De populariteit van de de Russische leider
- 118 Armenië-Azerbeidzjan: nieuwe krachtsverhoudingen
- 120 De hechte band tussen Rusland en Turkije

124 **DEEL 5**

De oorlog in Oekraïne, een ernstige verstoring van de internationale orde

- 132 De ontwikkeling van Oekraïne: van het Kievse Rijk tot 1991
- 136 De hongersnood van 1932-1933, een verkapte massamoord
- 138 De Grote Vaderlandse Oorlog
- 140 Van Euromaidan tot de oorlog in de Donbas
- 142 2014-2022: een nieuwe Russische grens
- 144 Statische fronten na een maand oorlog
- 146 VN-resolutie die de oorlog in Oekraïne veroordeelt: niet iedereen is vóór
- 148 De wapens die het verschil maakten
- 152 Marioepol, een verwoeste stad
- 154 De stagnerende export van Oekraïense landbouwproducten

- 156 Het infographics-team van *Le Monde*

VAN DE REPUBLIEK NOVGOROD TOT DE USSR: EEN UITDIJEND IMPERIUM

De Slavische staatsvorming gaat terug tot de 9de eeuw, maar met de overwinning van de prins van Moskou op de Mongolen, in 1380, begon de Russische expansie.

ROES NOVGOROD (9DE-13DE EEUW)

Omvang van de roes in de 12de eeuw

Rond 860 stichtte de Varjaagse vorst Rurik de Roes Novgorod, een Slavische staat waarvan Kiev in 882 hoofdstad werd. In 988 bekeerde prins Vladimir zich tot het christendom en legde zijn gezag op van de Oostzee tot de Zwarte Zee. In de 13de eeuw viel de staat uiteen door toedoen van Mongoolse horden; Kiev werd verwoest. In 1242 stopte Alexander Nevski de expansie van de Zweden en de ridders van de Teutoonse Orde op Russisch grondgebied. Van 1252 tot 1263 zou hij vorst van Novgorod zijn.

VAN HET GROOTVORSTENDOM MOSKOU NAAR HET TSAARDOM (14DE-17DE EEUW)

- Grootvorstendom Moskou rond 1300
- Grootvorstendom Moskou in 1533, aan het begin van het bewind van Ivan de Verschrikkelijke

Ivan I (1325-1341), door de Khan erkend als grootvorst van Moskou, moedigde toenadering tot de Orthodoxe Kerk aan door de metropoliet in Moskou te verwelkomen. Na een eerste Russische overwinning op de Mongolen in 1380 was het Ivan III (1492-1505) die het land bevrijdde en zijn grondgebied uitbreidde. In 1547 werd zijn opvolger, Ivan IV, bekend als 'de Verschrikkelijke', tot tsaar gekroond en veroverde hij Kazan en Astrachan op de Tataren. De opvolgingsstrijd leidde echter tot een periode van onrust (1598-1613) en invallen van Zweden en Polen.

HET HUIS ROMANOV (1613-1917)

- Russische Rijk in 1618
- Uitbreiding tot 1725
- Uitbreiding tot 1815
- Uitbreiding tot het einde van de 19de eeuw

In 1613 stichtte tsaar Michaël Romanov een nieuwe dynastie. Zijn opvolgers voltooiden de uitbreiding van Rusland. Peter de Grote (1672-1725) kreeg vaste voet aan de Oostzee na zijn overwinning op Zweden, en Sint-Petersburg werd de hoofdstad in 1712. Catharina II (1762-1796) breidde het grondgebied uit tot aan de Zwarte Zee en de Kaukasus, maar ook in westelijke richting, na de deling van Polen (1772, 1793 en 1795) en de annexatie van Finland (1809). In 1867 ontstond Turkestan en strekte het Rijk zich uit tot in de Kaukasus en Centraal-Azië. In 1860 betekende de stichting van Vladivostok het einde van de verovering van het Verre Oosten en de toegang tot de Zee van Japan. Onder het bewind van Nicolaas II, de laatste tsaar, was het Rijk op zijn hoogtepunt (1894-1917).

SOVJET-RUSLAND (1917-1991)

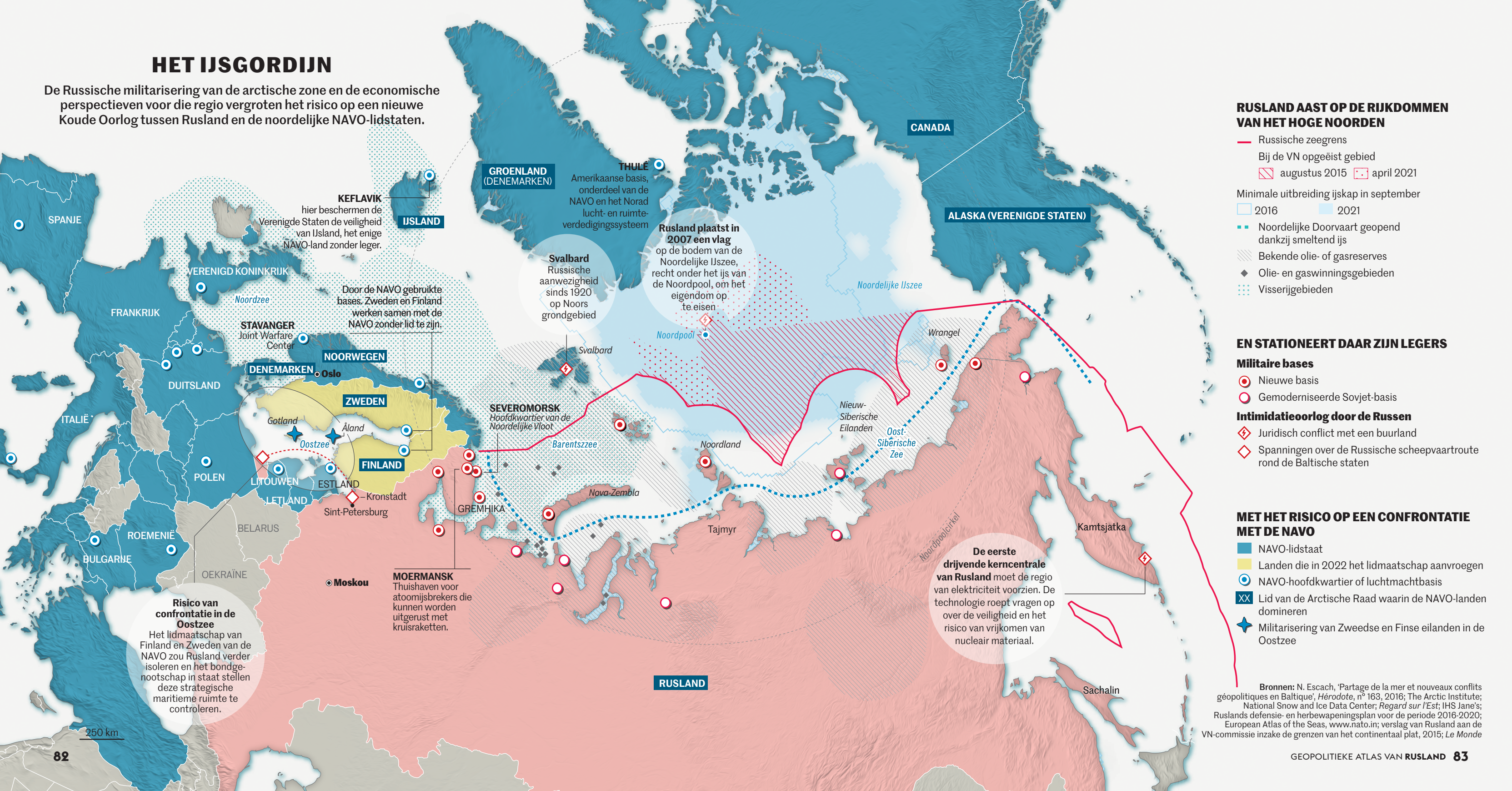
- Grens van de Unie van Socialistische Sovjetrepublieken (USSR) in 1991

In 1922 werd de USSR uitgeroepen, op een grondgebied dat in het westen grensde aan Finland, de Baltische staten, een deel van Wit-Rusland, Oekraïne en Bessarabië. Na de Grote Patriottische Oorlog tegen het nazisme en ter compensatie van het verlies aan mensenlevens breidde de USSR zich in het westen uit met de Baltische staten, Polen, Oost-Pruisen (later Kaliningrad), Tsjecho-Slowakije (Roethenië) en Roemenië (Moldavië), waardoor het IJzeren Gordijn ontstond. In het oosten annexeerde het de Koerilen en het zuiden van Sachalin.

Bron: Grand Atlas historique, Larousse 2006; Atlas historique de la Russie, Autrement 1997; L'Etat de toutes les Russies, La Découverte 1993; Le Monde/La Vie

HET IJSGORDIJN

De Russische militarisering van de arctische zone en de economische perspectieven voor die regio vergroten het risico op een nieuwe Koude Oorlog tussen Rusland en de noordelijke NAVO-lidstaten.

RUSLAND AAST OP DE RIJKDOMMEN VAN HET HOGE NOORDEN

- Russische zeegrens
- Bij de VN opgeëist gebied
- ▨ augustus 2015 ▨ april 2021
- Minimale uitbreiding ijskap in september
- 2016 □ 2021
- Noordelijke Doorvaart geopend dankzij smeltend ijs
- ▨ Bekende olie- of gasreserves
- ◆ Olie- en gaswinningsgebieden
- ⋯ Visserijgebieden

EN STATIONEERT DAAR ZIJN LEGERS

- Militaire bases**
- Nieuwe basis
 - Gemoderniseerde Sovjet-basis
- Intimidatieoorlog door de Russen**
- ◆ Juridisch conflict met een buurland
 - ◇ Spanningen over de Russische scheepvaartroute rond de Baltische staten

MET HET RISICO OP EEN CONFRONTATIE MET DE NAVO

- NAVO-lidstaat
- Landen die in 2022 het lidmaatschap aanvroegen
- NAVO-hoofdkwartier of luchtmachtbasis
- XX Lid van de Arctische Raad waarin de NAVO-landen domineren
- ★ Militarisering van Zweedse en Finse eilanden in de Oostzee

Bronnen: N. Escach, 'Partage de la mer et nouveaux conflits géopolitiques en Baltique', *Hérodote*, n° 163, 2016; The Arctic Institute; National Snow and Ice Data Center; *Regard sur l'Est*; IHS Jane's; Ruslands defensie- en herbewapeningsplan voor de periode 2016-2020; European Atlas of the Seas, www.nato.in; verslag van Rusland aan de VN-commissie inzake de grenzen van het continentaal plat, 2015; *Le Monde*

THULE
Amerikaanse basis, onderdeel van de NAVO en het Norad lucht- en ruimte-verdedigingssysteem

Rusland plaatst in 2007 een vlag op de bodem van de Noordelijke IJszee, recht onder het ijs van de Noordpool, om het eigendom op te eisen

Svalbard
Russische aanwezigheid sinds 1920 op Noors grondgebied

GROENLAND (DENEMARKEN)

KEFLAVIK
hier beschermen de Verenigde Staten de veiligheid van IJsland, het enige NAVO-land zonder leger.

Door de NAVO gebruikte bases. Zweden en Finland werken samen met de NAVO zonder lid te zijn.

STAVANGER
Joint Warfare Center

DENEMARKEN
Oslo

NOORWEGEN

ZWEDEN

SEVEROMORSK
Hoofdkwartier van de Noordelijke Vloot

FINLAND

Sint-Petersburg

GREMHIKA

NOORDLAND

De eerste drijvende kerncentrale van Rusland moet de regio van elektriciteit voorzien. De technologie roept vragen op over de veiligheid en het risico van vrijkomen van nucleair materiaal.

MOERMANSK
Thuishaven voor atoomijsbrekers die kunnen worden uitgerust met kruisraketten.

Risico van confrontatie in de Oostzee
Het lidmaatschap van Finland en Zweden van de NAVO zou Rusland verder isoleren en het bondgenootschap in staat stellen deze strategische maritieme ruimte te controleren.

250 km

SPANNINGEN OP EN OM DE OOSTZEE

Een aantal jaren na de Koude Oorlog werden de Baltische staten lid van de NAVO, waardoor Rusland nog maar twee 'vensters' op de Oostzee overhield: Sint-Petersburg en Kaliningrad.

UITWISSELING TUSSEN EUROPA EN AZIË

Handel en toerisme

- Belangrijke zeevaartroute
- Tien belangrijkste containerhavens, in 2016
- Belangrijkste cruisehavens
- Belangrijkste verbindingroutes met Azië

Energie

- Gasleiding Nord Stream, voor het transport van Russisch gas (in bedrijf van 2012 t/m sept. 2022)
- Gasleiding Nord Stream 2

FRICTIEGEBIED TUSSEN NAVO EN RUSLAND

NAVO-lidstaten

Baltische staten, vrezen Russisch expansionisme

Neutrale Noordse landen die toenadering zoeken tot de NAVO

Rusland en bondgenoot

NAVO

- NAVO-lid
- Grote militaire oefeningen (sinds 2016)
- Bataljon ingezet na de top in Warschau (2016)
- Plaatsing Patriot-raketafweersysteem (juli 2017)
- NAVO-vliegbasis

Zweden en Finland

- ZWEDEN** Traditioneel neutraal land dat NAVO-lidmaatschap aanvraag na de Russische inval in Oekraïne
- Geremilitariseerd eiland op initiatief van de regering, na de Russisch-Oekraïense oorlog
- Expertisecentrum, internationale militaire onderzoeksorganisatie, NAVO-partner

Baltische staten

- LIT.** Voormalig lid Sovjet-Unie dat in 2004 tot de NAVO toetrad
- Massale Russische cyberaanval in 2007
- Suwałki-corridor
- Versterking van de landsgrens (geïnstalleerd of gepland prikkeldraad)
- Haven kandidaat als NAVO-marinebasis

Rusland en Belarus

- Rusland en bondgenoot (Belarus)
- Russischspreekende minderheid, instrument van interne destabilisatie
- Thuishaven Baltische Vloot
- Inzet van Iskander-raketten, eind 2016.
- Russische militaire oefening
- Russisch-Chinese militaire oefening
- Russische militaire infrastructuur in Belarus
- Geplande Russische vliegbasis in Belarus
- Incident tussen Rusland en de NAVO

Bronnen: N. Escach, 'Partage de la mer et nouveaux conflits géopolitiques en Baltique', Hérodote, La Découverte, 2016; C. Bayou, Les Etats baltes face à la Russie, Politique internationale, 2017; NAVO; Actia Forum; Cruise Baltic; AFP; Reuters; Le Monde

NORD STREAM 2, EEN AANGEKONDIGDE MISLUKKING

Om in de Europese behoefte aan Russisch gas te voorzien werd besloten tot de aanleg van een onderzeese pijpleiding, die de naam Nord Stream kreeg. Oekraïne werd opzettelijk omzeild: dat land werd door Rusland als een onbetrouwbare partner gezien en geboycot. De verdubbeling van de capaciteit, door de aanleg van Nord Stream 2, leidde tot veel regionale en internationale spanningen.

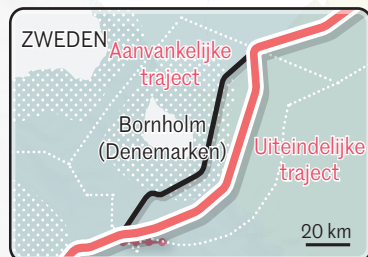
Standpunt van de Europese landen over de voortzetting van de werkzaamheden maart 2021

- Voor
- Ambivalent
- Tegen
- Neutraal

- Tracé Nord Stream 2
- Tracé Nord Stream 1, in gebruik genomen in 2012
- Landverbinding met Nord Stream
- Grens exclusieve economische zone (EEZ)
- ⚠ Lekkages september 2022

November 2011
Ontwerp en goedkeuring
Gazprom en zijn westerse partners zijn van plan een tweede pijpleiding aan te leggen als verbinding met de eerste, maar verschillende regeringen van de Europese Unie (EU) verzetten zich daar al enkele jaren om politieke redenen tegen. In april 2017 werden de financieringsovereenkomsten ondertekend.

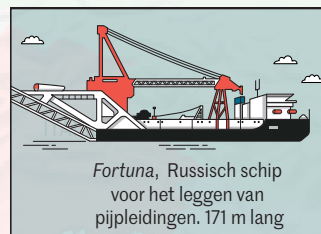
Oktober 2019
Wijziging van het tracé in de Deense EEZ

Nord Stream 2 krijgt de definitieve vergunning om de aanleg in de Deense EEZ te voltooien. De oplevering is gepland voor eind 2020. Het oorspronkelijke plan was om de leiding door de Deense territoriale wateren bij het eiland Bornholm te laten lopen. Verschillende routes werden verworpen; uiteindelijk werd de zuidoostelijke route gekozen.

December 2019
Amerikaanse sancties
President Trump ondertekent een wet die sancties tegen de pijpleiding oplegt (bevriezing van tegoeden en intrekking van Amerikaanse visa voor aannemers die met de pijpleiding te maken hebben). Nadat het Nederlands-Zwitserse schip dat de buizen installeert specifiek als doelwit is uitgekozen, wordt de bouw stopgezet.

11 december 2020
Hervatting van de aanleg
Het Russische schip Fortuna vertrekt vanuit de Duitse haven Wismar naar Deense wateren om de aanleg van de pijpleiding te hervatten. Slechts 6% van de pijpleiding moet nog worden voltooid, namelijk 120 km voor de kust van Denemarken en 30 km in Duitse wateren.

Fortuna, Russisch schip voor het leggen van pijpleidingen. 171 m lang

September 2020
Europese sancties
Nord Stream 2 in gevaar als de EU sancties tegen Rusland overweegt na de vergiftiging van oppositieleider Aleksej Navalny

Januari 2021
Nieuwe Amerikaanse sancties
Europese bedrijven die betrokken zijn bij de voltooiing van Nord Stream 2 worden getroffen.

24 januari 2021
Fortuna is weer actief in de Deense wateren.

20 augustus 2021
De regering van president Joe Biden legt sancties op aan een Russisch schip en twee betrokken bedrijven.

16 november 2021
Duitse energietoezichthouder kondigt opschorting van certificeringsproces aan.

21 januari 2021
Het Europees Parlement neemt een resolutie aan waarin wordt opgeroepen de voltooiing van de pijpleiding stop te zetten, als reactie op de arrestatie van Aleksej Navalny in Rusland.

19 mei 2021
Het Amerikaans ministerie van Buitenlandse Zaken laat sancties tegen deelnemers aan Nord Stream 2 vallen, omdat ze tegen het nationaal belang van de VS zouden zijn.

10 september 2021
Gazprom zegt dat het de aanleg van de gaspijpleiding heeft voltooid.

22 februari 2022
Certificering Nord Stream 2 opgeschort nadat Rusland officieel twee regio's in Oost-Oekraïne erkent.

OEKRAÏNE

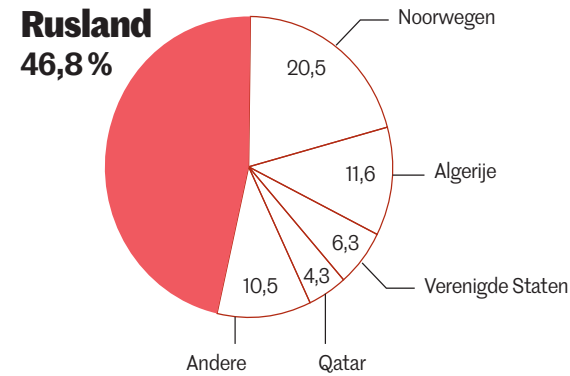
Bronnen: 'Le gazoduc Nord Stream 2: enjeux politiques et stratégiques', Irsem, 2018; Eurostat; www.nord-stream2.com; European Network of Transmission System Operators for Gas; Le Monde

DE OORLOG IN OEKRAÏNE EN DE GASCRISIS

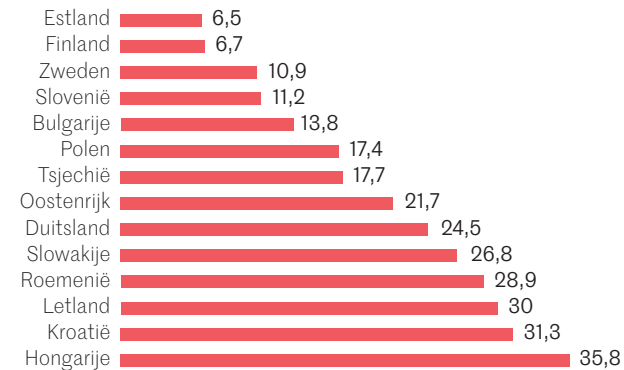
Door de oorlog in Oekraïne is eens te meer duidelijk geworden dat Europa sterk afhankelijk is van Russisch gas. Maar voordat de lidstaten op vloeibaar gas kunnen overschakelen, moeten er eerst kostbare speciale terminals worden aangelegd.

BIJNA DE HELFT VAN HET IN DE EUROPESE UNIE INGEVOERDE GAS IS AFKOMSTIG UIT RUSLAND

Herkomst van in de EU ingevoerd aardgas in % van de handelswaarde, eerste helft 2021

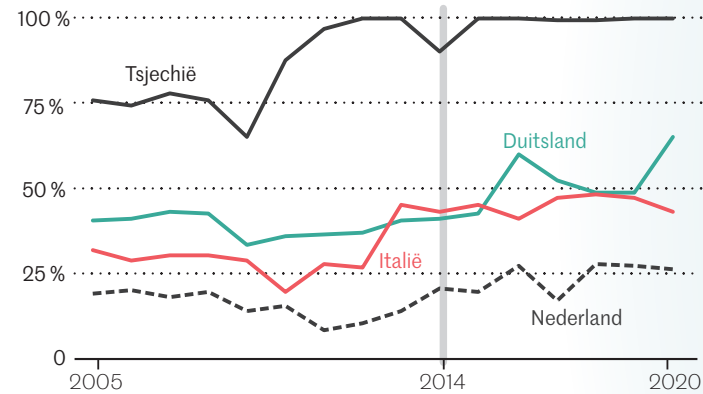

Aandeel van gas in energieverbruik in landen die voor meer dan 50% afhankelijk zijn van Russisch gas, in 2019

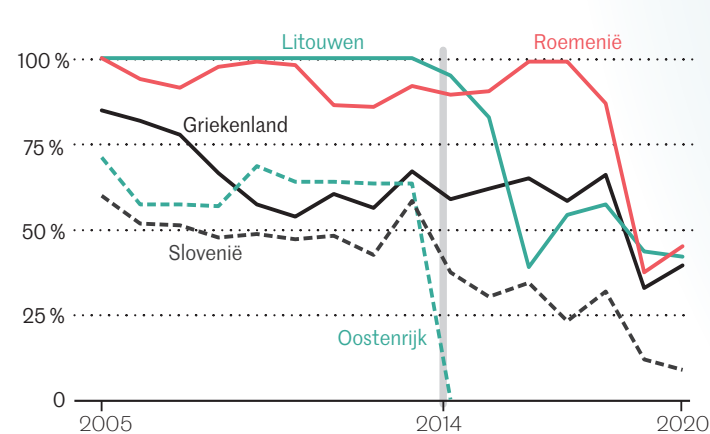

AFHANKELIJKHEID VAN RUSSISCH GAS SINDE DE INVASIE VAN DE KRIM IN 2014

Toegenomen
Aandeel van de import vanuit Rusland

Afgenomen

Mate van afhankelijkheid van Russisch gas bij de invoer van de EU-lidstaten, eerste helft van 2021

- Meer dan 50%
- Meer dan 75%
- Minder dan 50%
- Belangrijke Russische gaspijpleiding
- Andere gaspijpleiding

Bronnen: Statistical Review of World Energy, 2021; Eurostat; Ourworldindata